

BAZI Şİİ TEFSİRLERİNDE BAKARA 196. AYETİN YORUMU BAĞLAMINDA KİMİ SAHABİLERİN TEMETTU' HACCINI YASAKLADIĞI İDDİASININ KRİTİĞİ*

Abdurrahman ENSARİ**

Öz

Bakara suresi 196. ayetin yorumu bağlamında Şiî müfessirlerden Tûsî, Tabâtabâî ve Mekârim Şîrâzî'in kendi tefsirlerinde, başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahabîlerin Kur'an ile sabit olan temettu' haccını yasakladıklarını ifade etmişlerdir.

Bu müfessirler kimi sahabîlerin, ilgili ayetin hükmünü ortadan kaldırdıklarına veya onu neshettiklerine delalet eden birçok rivayet zikretmişlerdir. Onlar bu rivayetlere dayanarak söz konusu sahabîlerin gerçekten temettu' haccını yasakladıkları veya neshettikleri sonucunu çıkarmışlardır. Daha sonra bu sahabîlerin yaptıklarının yanlış olduğunu, böyle bir neshin mümkün olmadığını ispatlama çabasına girmişlerdir.

Çalışmada önce bu müfessirlerin iddialarını dayandırdıkları rivayetler incelenerek sahih olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonra da bu rivayetlerin, söz konusu ayetin hükmünün ortadan kaldırıldığına veya neshedildiğine delalet edip etmediği incelenmiştir.

Yapılan araştırma neticesinde bu rivayetlerden bir kısmının zayıf, bir kısmının da yanlış anlaşıldığı sonucuna varılmıştır. Nesih kriterleri açısından bu rivayetlerin hiçbir şekilde neshe delalet etmedikleri, sadece maslahata mebni olan bir hükmü ifade ettikleri ve bunun da Kur'an nassına muhalif olmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Temettu' Haccı, Nesih, Tûsî, Tabâtabâî, Mekârim Şîrâzî.

CRITICISM OF THE CLAIM IN SOME SHİ'İ TAFSİRS THAT A NUMBER OF COMPANİONS PROHİBİTED TAMATTU'HAJJ ON THE CONTEXT OF THE INTERPRETATION OF THE VERSE 2: 196

Abstract

In the shi'i tafsirs of al-Tûsî, al-Tabâtabâî and Makârim Shîrâzî in the context of the interpretation of the verse 2: 196, it is seen that a number of companions

Makale Gönderim Tarihi: 15.05.2018 Kabul Tarihi: 07.08.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.423708

* Bu çalışma, yazarın Mardin'de, İksad-İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği tarafından 20-22 Nisan 2018 tarihleri arasında düzenlenen III. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresinde özetini sunduğu tebliğin makale formatına getirilmiş halidir. Ayrıca bu çalışma, Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince kabul edilen "Bakara 196. Ayetin Yorumu Bağlamında Bazı Sahabîlerin Temettu' Haccını Neshettiği İddiasının Kritiği" adındaki MAÜ.BAP.18.İİF.016 [D6] nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

** Dr. Öğrt. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, e-mail: abdurrahmanensari@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2289-8806

notably ‘Umar express that they prohibited tamattu’ hajj which is proven in the Qur'an.

These interpreters cite many narrations, indicating that a number of companions abrogated or repealed the provision of the related verse. On the basis of these narrations, they infer that these companions definitely prohibited or abrogated tamattu’ hajj. Then, they endeavor to prove that these companions made error and this kind of abrogation is impossible.

In this study, the arguments of this claim of the above-cited interpreters are formerly examined. It is tried to determine whether these arguments are authentic or not. Thereafter, it is examined whether these narrations indicate the fact that the provision of the verse is abrogated or repealed or not.

In conclusion of the study, it is resulted that some of these narrations are weak and some of them are misunderstood. In terms of abrogation criteria, it is understood that these narrations never indicate abrogation but they merely express a provision based on public interest and this is not in opposition to the text of the Quran.

Keywords: Tamattu’ Hajj, Abrogation, al-Tûsî, al-Tabâtabâî, Makârim Shîrâzî.

GİRİŞ

Hac ibadeti, İslam’ın temel esaslarından biridir. Kur’ân’ın bazı ayetlerinde bu ibadetin nasıl yapılacağına değinilmiştir. Hz. Peygamber de uygulamasıyla bunu göstermiştir. Bu bağlamda Bakara suresi 196. ayeti üç şekilde icra edilebilen hac ibadetine temettu’ haccı olarak isimlendirilen şekilden söz etmektedir. Ayetin ilgili kısmı mealiyle birlikte şöyledir: (فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَاءُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ...الْحَرَامِ...) Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir.”

Şîî müfessirlerin önde gelenlerinden bir kısmı, bu ayeti açıklarken başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahabîlerin temettu’ haccını yasakladıklarını farklı şekillerde iddia etmiştir. Bu iddiayı bir grup Şîî müfessirler, bazı sahabîlerin Kur’an ile sabit olan temettu’ haccını kerih gördüğünü ve yasakladığını söyleyerek;¹ diğer bir grup, bazı sahabîlerin temettu’ haccını kabul etmediğini ve onu terk ettiğini naklederek;² üçüncü bir grup da bazı sahabîlerin temettu’ haccını neshettiğini ifade ederek dile getirmiştir.³ Bu iddialarıyla önce, bu sahabîlerin Bakara 196. ayetle sabit olan temettu’ haccının hükmünü ortadan kaldırdıkları algısını inşa etmişler, daha sonra da hiç kimsenin Kur’an ayetiyle sabit olan bir hükmü ortadan kaldıramayacağını ispatlama çabasına girmişlerdir.

Bu çalışmada önce bu müfessirlerin iddialarını dayandırdıkları deliller incelenerek sahih olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılacaktır. Sonra da bu rivayetlerin, söz

¹ Ebû Cafer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Tahk. Ağa Bezrek et-Tahrânî, İhyâi't-Turâsi'l Arabî, Beyrut, bty. II, 159.

² Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Tahk. Hasan el-A'lâ, Müessesetü'l-A'lâ, Beyrut, 1997, II, 89-91.

³ Nasır Mekârim eş-Şîrâzî, *el-Emsel fî Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, Medresetu'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, Kum, 1421, II, 47.

konusu ayetin hükmünü ortadan kaldırdığına veya neshettiğine delalet edip etmediği incelenecektir. Neshe delalet etmemesi durumunda bu rivayetlerden neyin kastedildiği sorusuna cevap aranacaktır. Böylece söz konusu Şîî müfessirlerin iddialarını dayandırdıkları deliller, gerek sıhhat gerekse delalet açısından tetkik edilerek bu iddialarının hakikati yansıtıp yansıtmadığı ispatlanmaya çalışılacaktır.

Yapılan araştırma neticesinde bu konuyu derli-toplu ele alan bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bundan dolayı söz konusu iddianın dayanakları ile onların delaletinin vuzuha kavuşması için böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Çalışmanın amacı Bakara 196. ayetin tefsiri bağlamında temettu´ haccı ile ilgili bir iddianın araştırılması olduğundan, haccın eda ediliş şekillerinin de kısaca ifade edilmesi yerinde olacaktır.

Fakihler hac ibadetinin ifrâd, kırân ve temettu´ haccı olmak üzere üç şekilde eda edilebileceği konusunda ittifak etmişlerdir. Her üç şeklin meşruiyeti kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir.

İfrâd haccı, kişinin ihram esnasında sadece hacca niyet edip ardından sadece hac ibadetlerini yerine getirmesidir. Kırân haccı, kişinin ihram esnasında umre ve hacca beraber niyet edip ardından her ikisini bir ibadet şeklinde yerine getirmesidir. Cumhura göre kırân haccında her ikisi iç içe gerçekleşmiş olur, sadece bir tavaf ve bir sa‘y kişinin umresi ve haccı için yeterli olur. Hanefilere göre ise kırân haccı yapan kişi iki tavaf ve iki sa‘y yapar. Bir tavaf ve sa‘yi umre için yapar, daha sonra da ziyaret tavafı ve hac sa‘yi yapar. Temettu´ haccında kişi, hac aylarında önce umre için ihrama girer, umre ibadetlerini yerine getirerek umresini tamamlar ve ihramdan çıkar. Daha sonra hac için ihrama girer ve hac ibadetlerini yerine getirir. Kırân ve temettu´ haclarında kurban kesmek vaciptir.⁴

1. ÖNEMLİ ŞİÎ MÜFESSİRLERİN, BAZI SAHABÎLERİN TEMETTU´ HACCINI YASAKLADIĞI İDDIALARI

Burada önemli Şîî müfessirlerden kastedilenler Tûsî (ö. 460/1067)⁵, Tabâtabâî (ö.1401/1981)⁶ ve Nâsır Mekârim Şîrâzî’dir.⁷ Bunlar bazı sahabîlerin temettu´ haccını yasakladığını iddia etmişlerdir. Bu iddiada bulunan Şîî müfessirler sadece bunlar değildir. Burada, Tûsî yaşadığı çağın, Tabâtabâî de yakın dönemin en önemli Şîî âlimlerinden oldukları, Mekârim Şîrâzî de günümüzde aynı iddiada bulunan ve selefini takip eden önemli Şîî âlimlerinden biri olduğu için ele alınmıştır.

⁴ Vezâretu’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, *el-Mevsûatu’l-Fıkhiyyetu’l-Kuveytiyye*, Dâru’s-Selâsil, Kuveyt ve Dâru’s-Safve, Mısır, Tabu’l-Vezâre, Kuveyt, 1404-1427, XVII, 42-43.

⁵ Tûsî hakkında bilgi edinmek için bkz. Mustafa Öz ve Abdullah Kahraman, “Tûsî, Ebû Ca’fer”, *DİA*, XLI, 433-437.

⁶ Tabâtabâî hakkında bilgi edinmek için bkz. Mehmet Suat Mertoğlu ve Abdullah Kahraman, “Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin”, *DİA*, 2010, XXXIX, 306-310.

⁷ Nâsır Mekârim eş-Şîrâzî, 1927 yılında Şîrâz’da doğdu. 24 yaşında içtihat icazeti almış olan Şîrâzî, İran’ın tanınmış en önemli dini otoritelerinden ve meşhur yedi fakihinden biridir. Otuzdan fazla eser telif etmiştir. *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi’l-Münezzel* adlı tefsiri en önemli eserlerinden biridir. Bilgi için bkz. (ar.wikishia.net/view/ناصر_مكارم_الشيرازي) 03.08.2018.

1.1. Tûsî'nin İddiası

Tûsî, Bakara suresinin 196. ayetinin tefsirinde temettu' haccının nasıl yapıldığını açıklamış, ardından bu hac hakkında müfessirlerden gelen dört görüşü nakletmiştir. Bunların ikisinde bazı sahabîlerin temettu' haccını kerih gördükleri ifade edilmektedir.

Birincisi, İbn Abbâs, İbn Ömer, Saîd b. Müseyyeb ve Atâ'nın rivayet ettiği ve Cubbâî'nin de tercih ettiği görüştür. Buna göre kişi hac aylarında umre için ihrama girer, Mekke'ye gelir, tavaf, sa'y ve tıraştan sonra ihramdan çıkar, terviye gününde veya ondan bir gün önce Mekke'de hac için ihrama girer ve haccını yapar. Tûsî bunu ifade ettikten sonra Belhî'nin şöyle dediğini kaydetmiştir: "Ömer bu hac çeşidini kerih görmüş ve insanları bu şekilde hac yapmaktan sakındırmıştır. İbn Me'sud da bu hac çeşidini kerih görmüştür."⁸

İkincisi, haccın umre ile nesih edilmesidir. Câbir b. Abdullah ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayet ettiklerine göre, bazı sahabîler hac için ihrama girdikleri ve başka bir şeye de niyet etmedikleri halde Resûlullah (s.a.v.) kendilerine umre yaptıktan sonra ihramdan çıkmalarını ve hac vaktine kadar böyle kalmalarını emretmiştir. Tûsî, tefsirinde "Bize göre bu caizdir" demiştir. O ayrıca, Ebû Zer'den bu durumun sahabîlere has olduğunun nakledildiğini belirtmiştir. Daha sonra Hz. Ömer'in bunu da kabul etmediğinin söylendiğini ifade etmiştir.⁹

Temettu' haccı ile ilgili müfessirlerden naklettiği bu iki görüşten birincisinin akabinde Tûsî, Belhî'den nakilde bulunarak Hz. Ömer ile İbn Mes'ud'un temettu' haccını kerih gördüklerini ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Ömer'in temettu' haccını nehy ettiğini söylemiştir. İkinci görüşün akabinde de Ebû Zer'den bu durumun sahabîlere has olduğunun nakledildiğini ifade etmiştir. Ardından Hz. Ömer'in bunu da kabul etmediğinin söylendiğini belirtmiştir.

1.2. Tabâtabâî'nin İddiası

Tabâtabâî hac ahkâmını zikreden Bakara 196-203. ayetlerin tefsirinde gerek Şâa, gerekse Ehl-i sünnet kaynaklarından Resûlullah (s.a.v.)'ın temettu' haccı yaptığına dair rivayetler zikrettikten sonra,¹⁰ Ehl-i sünnet kaynaklarından, bazı sahabîlerin temettu' haccını yasakladığına dair birçok rivayet nakletmiştir.¹¹

Resûlullah (s.a.v.)'ın temettu' haccı yaptığına dair bir ihtilaf söz konusu değildir. Bundan dolayı burada Tabâtabâî'nin Hz. Peygamberin temettu' haccını yaptığına dair zikrettiği delilleri arz etmeye gerek duymuyoruz. Burada sadece onun Bakara 196. ayetin tefsiri bağlamında bazı sahabîlerin temettu' haccını yasakladığına dair Ehl-i sünnet kaynaklarından naklettiği rivayetleri arz edeceğiz.

Tabâtabâî'nin, bu konuda Ehl-i sünnet kaynaklarından naklettiği rivayetler:

1. ed-Durru'l-Mensûr'da yer aldığına göre Hâkim, Mucâhid ve Atâ tarikiyle Câbir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Haccetmek üzere yola çıktık. Nihayet bizimle hac ibadetlerini tamamlayıp ihramdan çıkma arasında birkaç gece kalmıştı ki ihramdan çıkmamız emredildi. Bunun üzerine, "Bizden birinin tenasül uzvundan meni damladığı halde mi Arafat'a çıkacak?" dedik.

⁸ Tûsî, *et-Tibyân*, II, 159.

⁹ Tûsî, *et-Tibyân*, II, 159.

¹⁰ Bkz. Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 77-91.

¹¹ Bkz. Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 89-91.

Söylediğimiz bu söz Resûlullah (s.a.v.)'a ulaşınca kalkıp insanlara şöyle hitap etti. "Ey insanlar! Allah'a yemin ederim ki benim, aranızda Allah'ı en çok tanıyanınız ve ondan en çok sakınanınız olduğumu biliyorsunuz. Şu anda bana görüneni daha önce bilseydim, beraberimde kurbanlık getirmez ve onların ihramdan çıktıkları gibi ben de ihramdan çıkardım." dedi. Hâkim bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.¹²

2. ed-Durru'l-Mensûr'da yer aldığına göre İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875), İmrân b. Husayn'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Mut'a ayeti Allah'ın kitabında nazil oldu. Biz de Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte onu yaptık. Sonra da temettu' haccını nesheden bir ayet nazil olmadı. Resûlullah (s.a.v.) da vefat edinceye kadar onu yasaklamadı. Ama bir adam kendi görüşüne göre dilediğini söyledi."¹³

Tabâtabâî bu hadisin akabinde, benzer anlamın farklı lafızlarla da rivayet edildiğini söylemiş ve şöyle bir rivayet de zikretmiştir.¹⁴

3. Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sahih*'inde ve *Zâdu'l Meâd*'da yer aldığına göre Abdullah b. Ömer'e temettu' haccının hükmü soruldu, o da helal olduğunu söyledi. Bunun üzerine soruyu soran kişi "Ama senin baban temettu' haccını yasakladı." dedi. İbn Ömer de "Ne dersin, babam yasaklamış, fakat Resûlullah (s.a.v.) yapmışsa bu durumda babamın emrine mi Resûlullah (s.a.v.)'ın emrine uyarsın?" diye sordu. Adam da: "Tabi ki Resûlullah (s.a.v.)'ın emrine" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer: "Resûlullah (s.a.v.) temettu' haccı yaptı." dedi.¹⁵

4. Yine Tirmizî'nin *Sahih*'inde, Nesâî ve Beyhakî'nin *Sünen*'lerinde, Mâlik'in *Muvatta*'sında, Şafî'nin *Ümm*'ünde yer aldığına göre Muhammed b. Abdullah Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Dahhâk b. Kays'ın -Muâviye b. Ebî Süfyan'ın hac yaptığı yılda- temettu' haccı hakkındaki konuşmalarını duydu. Dahhâk, "Temettu' haccını, ancak Allah'ın emrini bilmeyen kişi yapar" dedi. Sa'd ona, "Ne kötü konuştun ey kardeşimin oğlu" dedi. Bunun üzerine Dahhâk, "Ömer b. Hattâb temettu' haccı yapmayı nehyetti." dedi. Sa'd, "Ama Resûlullah (s.a.v.) temettu' haccı yaptı ve biz de onunla birlikte yaptık." dedi.¹⁶

5. Buhârî, Müslim ve Nesâî'nin rivayet ettiklerine göre Ebû Mûsâ şöyle dedi: "Ben, Ebû Bekir ve Ömer'in hilafetleri döneminde insanlara fetva verirdim. Hac mevsiminde idim. Adamın biri bana 'Sen halifenin hac ibadeti hakkında ne ihdas ettiğini bilmiyorsun!' dedi. Bunun üzerine ben de, 'Ey insanlar! Biz kime bir konuda fetva vermişsek onu uygulamada aceleci davranmayın, işte halife geliyor, ona uyun' dedim. Halife gelince ben kendisine 'Hac ibadeti konusunda ne ihdas ettin?' diye sordum. O da 'Allah'ın kitabına ve Peygamberimizin sünnetine uymayı emrettim. Zaten Allah, haccı ve umreyi Allah için tam olarak yapın' buyuruyor, Resûlullah (s.a.v.) da kurban kesmeden ihramdan çıkmadı.' dedi."¹⁷

6. Müslim'in rivayet ettiğine göre Ebû Nadre şöyle dedi: İbn Abbâs mut'ayı emrediyor, İbn Zübeyr ise yasaklıyordu. Durum, Câbir b. Abdullah'a anlatıldı. Bunun üzerine Câbir şöyle dedi: Olayı bizzat ben de yaşadım. Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte temettu' haccı yaptık. Ömer halife olunca şöyle dedi: "Şüphesiz ki Yüce Allah elçisine dilediği şeyden dilediği miktarı helal kılmıştır. Kur'an inmiş ve yerini almıştır. Allah'ın size emrettiği gibi

¹² Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 89.

¹³ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 89.

¹⁴ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 89.

¹⁵ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 89.

¹⁶ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 89-90.

¹⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 90.

haccınızı ve umrenizi tam olarak yapın. Haccınızı umrenizden ayırın. Şüphesiz ki bu, haccınızı ve umrenizi tam olarak yapmanızı sağlar.”¹⁸

7. Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) Ebû Mûsâ’dan rivayet ettiğine göre Hz. Ömer şöyle dedi: “Temettu’ haccı Resûlullah (s.a.v.)’ın sünnetidir. Ancak insanların erâk ağaçları altında eşleriyle birleşmeleri ve sonra da onlarla birlikte haccı olarak dönmelerinden korkuyorum” dedi.¹⁹

8. Süyûtî *Cemu’l-Cevâmi*’inde Saîd b. Müseyyeb’den rivayet ettiğine göre Hz. Ömer hac aylarında temettu’ haccı yapmayı nehyetti ve şöyle dedi: “Ben, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte temettu’ haccı yaptım. Ama şimdi temettu’ haccını nehyediyorum. Çünkü sizden biri uzak diyarların birinden saç dağılmış, yorgun bir şekilde hac aylarında umre yapmak üzere gelir. Onun dağınkılığı, yorgunluğu ve telbiyesi umresinde olur. Sonra Beytullah’ı tavaf eder. Ardından ihramdan çıkar, elbisesini giyer, kendisine güzel koku sürer, ailesini getirmişse onlarla birlikte olur. Nihayet terviye günü gelince de hac için ihrama girer, Mina’ya gider, dağınkılığı ve yorgunluğu olmadan ve bir günden fazla da telbiye getirmeden haccını tamamlamış olur. Oysa hac umreden daha faziletlidir. Biz insanları temettu’ için serbest bırakırsak erâk ağaçları altında eşleriyle kucaklaşırlar. Ayrıca Beytullah sakinlerinin ne hayvancılıktan ne de ziraattan gelirleri vardır. Tek kazançları Beytullah’ı ziyaret eden insanlardandır.”²⁰

9. ed-Durru’l-Mensûr’da yer aldığına göre Müslim, Abdullah b. Şakîk’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Osman temettu’ haccını yasaklıyor, Ali ise emrediyordu. Osman Ali’ye bir şey söyledi. Bunun üzerine Ali şöyle dedi: “Sen biliyorsun ki biz Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte temettu’ haccı yaptık. Osman da: “Fakat biz korkuyorduk.” dedi.²¹

10. ed-Durru’l-Mensûr’da yer aldığına göre İbn Ebî Şeybe ve Müslim, Ebû Zer’in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: “Temettu’ haccı Muhammed (s.a.v.)’in ashabına has idi.”²²

Tabâtabâî bunları naklettikten sonra bu anlama delalet eden birçok rivayetin varit olduğunu, fakat burada sadece tefsir ile ilgili kısımla yetindiğini söylemiştir. Daha sonra da açıkça şunu ifade etmiştir: “Ömer, Osman, İbn Zübeyr, Ebû Mûsâ, Muâviye ve - rivayet edildiğine göre - Ebû Bekir’in de içinde bulunduğu diğer bazı sahabîlerin temettu’ haccını kabul etmemeleri ve onu terk etmeleri, bu konuda varit olan naslara muhaliftir.”²³

Tabâtabâî bu rivayetleri arz ettikten sonra, bunların bir kısmında yer alan bizzat Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın temettu’ haccı ile ilgili ifade ettikleri nehiy gerekçeleri üzerinden onların görüşlerini tenkit etmiştir. Bu rivayetlerde ifade edilen nehiy gerekçeleri, Tabâtabâî’nin tenkidi ile birlikte şöyledir:

1. Câbir hadisinde ifade edildiği üzere Ömer, “...Haccı ve umreyi tam olarak yapın...” ayetine, hac ve umrenin tam olarak yapılmasını sağlayacak şeyin her ikisinin ayrı ayrı olarak yapılması olduğu şeklinde anlam vermiştir. Bundan dolayı, Allah’ın size emrettiği gibi haccınızı ve umrenizi tam olarak yapın.

¹⁸ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 90.

¹⁹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 90.

²⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 90-91.

²¹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 91.

²² Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 91.

²³ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 94.

Haccınızı umrenizden ayırın. Şüphesiz bu, haccınızı ve umrenizi tam olarak yapmanızı sağlar demiştir.²⁴

Tabâtabâî, Hz. Ömer'in ayete bu şekilde anlam vermesinin doğru olmadığını söylemiştir. O bu ayetin sadece hac ve umrenin farziyetine ve onları tam olarak yapmanın gerektiğine delalet ettiğini ve bundan başka bir şeye de delalet etmediğini ifade etmiştir. Ayette tamamlama anlamında kullanılan "اتمام" kelimesinden hac ve umrenin birbirinden ayrı olarak yapılması gerektiği anlamının çıkmadığını vurgulamıştır.²⁵

2. Temettu´ haccında kişinin, eşinden yararlanma ve güzel kokular kullanma gibi haccın atmosferine uygun olmayan hallere girme endişesi vardır. Ahmed b. Hanbel'in Ebû Mûsâ'dan olan rivayetinde Ömer'in temettu´ haccına izin verilmesi durumunda "insanların erâk ağaçları altında eşleriyle birleşip sonra da onlarla birlikte hacı olarak dönecekleri" şeklinde belirttiği endişe, bunu ifade etmektedir. Aynı endişe, Saîd b. Müseyyeb'in Hz. Ömer'den naklettiği rivayette de yer almaktadır.²⁶

Tabâtabâî Hz. Ömer'in bu endişesini nassa karşı içtihat olarak değerlendirmektedir. Çünkü bunun "hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse" ayetine muhalif olduğunu, bu ayetin zaten Hz. Ömer'in endişelendiğini belirttiği "eşlerinden yararlanma ve güzel kokular sürme gibi durumlara müsaade ettiğini ifade etmiştir. Sonra da şöyle devam etmiştir:

"Hatta bundan daha tuhafı olanı şudur: Bu ayet nazil olduğu zaman Resûlullah (s.a.v.) beraberindeki sahabilere temettu´ haccı yapmalarını emretmişti. Bunun üzerine onlar da Hâkim'in Câbir'den naklettiği rivayete benzer bir ifade kullanmışlardır. Hata Hz. Peygambere itiraz ederek "Bizden biri tenasül uzvundan meni damladığı halde mi Arafat'a çıkacak?" demişlerdir. Onların bu sözleri Resûlullah (s.a.v.)'a ulaşınca da Hz. Peygamber onlara bir konuşma yapmış, onların sözlerini reddetmiş ve daha önce onlara farz kılındığı gibi temettu´ haccı yapmalarını emretmiştir.²⁷

3. Temettu´ haccının yapılması Mekke pazarlarında durgunluğa sebep olabilir. Saîd b. Müseyyeb'in Ömer'den naklettiği rivayette, onun "Beytullah sakinlerinin ne ziraat ne de hayvancılıktan bir gelirleri vardır. Onların gelirleri, oraya gelen insanlardandır." şeklindeki beyanı bu endişeyi dile getirmektedir.²⁸

Tabâtabâî Hz. Ömer'in temettu´ haccını bu endişeyle yasaklamasının, nassa karşı bir içtihat olduğunu söylemiş ve benzeri bir durumu ifade eden Tevbe suresinin 28. ayetinin buna cevap olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu ayet şöyledir: "Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Artık bu yıldan sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Hâkim'dir."²⁹

²⁴ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 90.

²⁵ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 92.

²⁶ Bkz. Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 90-91.

²⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 93.

²⁸ Bkz. Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 90-91.

²⁹ Tevbe: 9/28.

4. Hz. Osman'ın, o gün korkudan dolayı temettu' haccı yapıldığından hareketle kendi zamanında böyle bir durum söz konusu olmadığı için temettu' haccını nehyedişini Tabâtabâî şöyle eleştirmiştir:

“O gün korkudan dolayı temettu' haccının yapılmış olması, güven ve emniyetin olduğu zamanda temettu' haccı yapılamayacağı anlamına gelmez. Nitekim temettu' haccının hükmünü beyan eden ayet mutlakdır. Yani hem korku halini hem de emniyette olama durumunu kapsamaktadır. Ayette hükmün genel olduğuna delalet eden kısım ‘... Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir.’ şeklindedir.”³⁰

5. Tabâtabâî, Ebû Zer'in temettu' haccının Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ashabına has olduğu şeklindeki açıklamasının³¹ “Bu hüküm / temettu' haccı, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir.”³² ayetinin mutlak ifadesine muhalif olduğu için reddedildiğini söylemiştir.³³

Tabâtabâî, daha sonra bunların velayet yetkisine dayanarak temettu' haccını nehyettiklerini söyleyenlere de Kur'an'ın tanıdığı velayet yetkisinin onlara bu hakkı vermediğini şu ayetlere dayanarak ifade etmiştir: “Rabbinizden size indirilene uyun...”³⁴, “...Peygamber size ne veriyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin...”³⁵, “...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler... kâfirlerin, ...zalimlerin, ...fasıkların ta kendileridir.”³⁶, “Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz o apaçık bir şekilde sapmıştır.”³⁷, “Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur...”³⁸ Ayrıca Kur'an, neshedilmeyeceğini ve hükümlerinin kıyamete kadar baki kalacağını açık bir şekilde şöyle ifade etmiştir: “Ona ne önünden ne de ardından batıl gelmez. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir.”³⁹

Tabâtabâî bu ayetlere dayanarak şunları ifade etmiştir: “Bütün bunlar devlet başkanına itaat emrinin, ahkâmın dışında kalan durumlarla sınırlı olduğunu göstermektedir. Devlet başkanına itaatin vacip olduğu alan, ahkamı koruması koşuluyla, ümmetin maslahatının bulunduğu düşündüğü alanlardaki emir ve yasaklardır. Kısaca nasıl ki Müslüman bir birey, Allah'ın hükmüne bağlı kalma koşuluyla kendi maslahatı için bazı şeyleri yapma yetkisine sahipse, devlet başkanı da Allah'ın hükümlerine bağlı kalma koşuluyla Müslümanların maslahatına olan şeyleri yapma yetkisine sahiptir.”⁴⁰ Devlet başkanının teklîfi veya şerî bir hükümde halkın maslahatına göre tasarrufta bulunması caiz olursa hiçbir hüküm olduğu gibi kalmaz. Dolayısıyla şeriatın kıyamete kadar geçerliliğinin bir anlamı da kalmaz. Bu durum, konu ile ilgili bazı rivayetlerden de anlaşılmaktadır. ed-Durru'l-Mensûr'da yer aldığına göre İshâk b. Râheveyh'in

³⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 94.

³¹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 91.

³² Bakara: 2/196.

³³ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 94.

³⁴ A'râf: 7/3.

³⁵ Haşr: 59/7.

³⁶ Mâide: 5/44-45,47.

³⁷ Ahzâb: 33/36.

³⁸ Kasas: 28/68.

³⁹ Fussilet: 41/42.

⁴⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, II, 95-96.

Müsned'inde ve Ahmed b. Hanbel'in Hasan'dan rivayet ettiklerine göre Ömer temettu' haccını yasaklamaya yeltendiği zaman Übey b. Ka'b ona yönelip şöyle dedi: "Senin bunu yapmaya yetkin yoktur. Bu hükümle ilgili ayet nazil olmuştur. Biz de Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte bu umreyi yaptık." dedi. Bunun üzerine Ömer bundan vazgeçti ⁴¹.

1.3. Mekârim Şîrâzî'nin İddiası

Mekârim Şîrâzî de bu ayetin tefsirini yaptıktan sonra "Neden bazı kimseler temettu' haccını neshetmiştir?" şeklinde bir başlık açmıştır. Bu başlık altında ayetin neshedildiğine dair hiçbir delilin bulunmadığını söylemiş, gerek Şîî gerekse Sünnî kaynaklarda temettu' haccı ile ilgili birçok rivayetin yer aldığını ifade etmiştir. Ardından eserlerinde buna yer veren Sünnî muhaddislerden bir kısmının ismini zikretmiş ve bu hükmün neshedilmediğini, aksine kıyamete kadar geçerli olduğunu ifade etmiştir. ⁴²

Mekârim Şîrâzî'nin, Hz. Ömer'in temettu' haccını yasakladığına dair zikrettiği rivayet şöyledir:

"Ömer şöyle dedi: (متعتان كانتا على عهد رسول الله وأنا أنهي عنهما وأعاقب عليهما متعة) (النساء و متعة الحج) "Resûlullah (s.a.v.) döneminde iki mut'a vardı. Ben bunları yapmaktan sizi sakındırıyor ve yapanı da cezalandıracağım. Bunlar Mut'a nikâhı ve temettu' haccıdır." ⁴³

Mekârim Şîrâzî Hz. Ömer'in temettu' haccını yasakladığına delalet eden bu rivayeti naklettikten sonra, (إن رسول الله قال كذا وأنا أقول كذا) "Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi; ama ben böyle diyorum." şeklindeki bir ifadenin, kimden gelirse gelsin kabul edilemeyeceğini, Resûlullah (s.a.v.)'in emrini ihmal edip bir tarafa atarak başkalarının emirlerine sarılmanın doğru olmadığını söylemiştir. Ayrıca günümüzde birçok Ehl-i sünnet âliminin de mezkûr haberi terk ettiğini ve temettu' haccının daha faziletli olduğunu söylediğini ifade etmiştir. ⁴⁴

1.4. İddiaların Özeti

Önemli Şîî müfessirlerden olan Tûsî, Tabâtabâî ve Mekârim Şîrâzî'nin bazı sahabîlerin temettu' haccını yasakladığı yönündeki iddiaları, delilleri ile birlikte yukarıda arz edildi. Bu başlık altında ise söz konusu iddialarını dayandırdıkları rivayetler ve yorumlar maddeler halinde zikredilecektir. Bu, hem delillerini bir arada görme açısından faydalı olacak hem de daha sonra bu iddiaların değerlendirilmesinde kolaylık sağlayacaktır.

Tûsî, Tabâtabâî ve Mekârim Şîrâzî'nin bazı sahabîlerin temettu' haccını yasakladığı yönündeki iddialarını dayandırdıkları rivayetlerin çoğunu Tabâtabâî zikretmiştir. Söz konusu rivayetler genel olarak şunlardır:

1. Câbir hadisi.
2. İmrân b. Husayn hadisi.
3. İbn Ömer hadisi.
4. Muhammed b. Abdullah hadisi.

⁴¹ Tabâtabâî, *el-Mizân*, II, 96.

⁴² Nasır Mekârim eş-Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, Medresetu'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, Kum, 1421, II, 47.

⁴³ Mekârim Şîrâzî, *el-Emsel*, II, 47.

⁴⁴ Mekârim Şîrâzî, *el-Emsel*, II, 47-48.

5. Ebû Mûsâ'ın, Hz. Ömer'in hilafetine kadar insanlara temettu' haccı yapmalarına fetva verdiğini bildiren hadisi.
6. Ebû Mûsâ'nın, Hz. Ömer'in "Ben insanların erâk ağaçları altında eşleriyle birleşip sonra da onlarla birlikte hacı olarak dönmelerinden korkuyorum." dediğini bildiren hadis.
7. İbn Zübeyr hadisi.
8. Saîd b. Müseyyeb hadisi.
9. Abdullah b. Şakîk hadisi.
10. Ebû Zer hadisi.
11. Tabâtâbâî'nin, Hz. Ebû Bekir ve Muâviye'in temettu' haccını nehyettiklerinin rivayet edildiğini bildiren ifadesi.
12. Übey b. Ka'b hadisi.
13. Tûsî'nin, Hz. Ömer'in temettu' haccını kerih gördüğüne ve nehyettiğine, İbn Mesûd'un da temettu' haccını kerih gördüğüne dair Belhî'den yaptığı nakil.
14. Mekârim Şîrâzî'nin Hz. Ömer'in temettu' haccını yasakladığına dair zikrettiği "Resûlullah (s.a.v.) döneminde iki mut'a vardı." hadisi.

Tûsî, Tabâtâbâî ve Mekârim Şîrâzî'nin bazı sahabîlerin temettu' haccını yasakladığı yönündeki iddialarını dayandırdıkları yorumlar genel olarak şöyledir:

1. Bazı sahabîlerin temettu' haccını nehyetmeleri ve onu terk etmeleri bu konuda varit olan naslara muhalif olup temettu' haccını kabul etmediklerine delalet etmektedir.
2. Ömer'in, "Haccı ve umreyi tam olarak yapın." ayetine, her ikisinin ayrı ayrı olarak yapılmasının onların tam olarak yapılmasını sağlayacağı şeklinde anlam vermesi doğru değildir. Ayrıca "Tam olarak yapın." ifadesinden hac ve umrenin birbirinden ayrı olarak yapılması gerektiği anlamı çıkmaz.
3. Ömer'in temettu' haccını, kişinin eşiyile birlikte olma gibi haccın atmosferine pek uygun olmayan hallere girme endişesiyle nehiy etmesi, ayetin "hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse" kısmına muhalif olduğundan "Nassa karşı yapılmış bir içtihattır."
4. Ömer'in temettu' haccını Mekke pazarlarında durgunluğa sebep olabileceği endişesiyle nehyetmesi de aynı şekilde "Nassa karşı yapılmış bir içtihattır."
5. Osman, o gün korkudan dolayı temettu' haccı yapıldığı gerekçesinden hareketle, kendi zamanında böyle bir durum söz konusu olmadığı için temettu' haccını nehyetmiştir. Oysa korkudan dolayı temettu' haccının yapılmış olması, güven ve emniyetin hakim olduğu zamanda temettu' haccının yapılmamasını gerektirmez.
6. Ebû Zer'in temettu' haccının sahabîlere has olduğu şeklindeki ifadesi "...Bu hüküm / temettu' haccı, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir..." ayetinin mutlak ifadesine muhaliftir.
7. Velayet yetkisi, kimseye temettu' haccını yasaklama ve Allah'ın bir hükmünü ortadan kaldırma hakkı vermez.
8. Bazı sahabîler temettu' haccını nehyetmekle onu neshetmişlerdir. Oysa "Ona ne önünden ne de ardından batıl gelmez"⁴⁵ ayeti onların böyle bir yetkilerinin

⁴⁵ Fussilet: 41/42.

bulunmadığını ifade etmektedir. Resûlullah (s.a.v.)'dan başka hiç kimsenin şer'i bir hükmü neshetme yetkisi yoktur.

9. Ömer, adeta (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كَذَا وَأَنَا أَقُولُ كَذَا) “Resûlullah şöyle dedi, ben ise böyle diyorum” sözüyle Resûlullah (s.a.v.)'a açıkça muhalefet etmiştir.

10. Birçok Ehl-i sünnet âliminin mezkûr haberi terk etmesi Ömer'in uygulamasının yanlış olduğunu göstermektedir.

11. Sünnî kaynaklarda temettu' haccı ile ilgili birçok rivayet varit olmuştur. Ayrıca Ehl-i sünnet fakihleri de temettu' haccının caiz olduğu görüşündedirler.

2. İDDİALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. İddialarını Dayandırdıkları Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Tabâtabâî'nin zikrettiği rivayetlerin fazla oluşu nedeniyle burada önce onun zikrettiği rivayetler, sonra da Tûsî ve Mekârim Şîrâzî'nin zikrettikleri rivayetler değerlendirilecektir.

1. Câbir hadisi, Hâkim'in *Müstedrek*'te zikrettiği uzun bir hadisin baş kısmıdır. Bu kısımda *Müstedrek*'te zikredilen ile Tabâtabâî'nin zikrettiği arasında bazı farklılıklar olsa da bunlar anlamı değiştirmeyecek niteliktedir. Hâkim, bu hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

2. Hz. Ömer'in temettu' haccını nehyettiğine delalet eden İmrân b. Husayn hadisi Buhârî ve Müslim'in *Sahih* 'lerinde yer almaktadır.⁴⁷

3. İbn Ömer hadisi, Tirmizî'nin *Sünen*'inde yer almaktadır. Elbânî (ö. 1420/1999) bu hadisin sahîhü'l-İsnâd olduğuna hükmetmiştir.⁴⁸

4. Muhammed b. Abdullah hadisi, Tirmizî'nin *Sünen*'inde yer almaktadır. Tirmizî bu hadisin sahih olduğuna hükmetmiştir.⁴⁹

5. Ebû Mûsâ'nın bizzat kendisinin temettu' haccı yaptığı, Hz. Ömer'in hilafetine kadar insanlara böyle fetva verdiği, Hz. Ömer'in hilafetinde ise insanlara emirü'l-müminine uymalarını emrettiğini ifade eden hadis, Buhârî ve Müslim'in *Sahih* 'lerinde yer almaktadır.⁵⁰

6. Hz. Ömer'in “Bu, yani temettu' haccı Resûlullah (s.a.v.)'ın sünnetidir. Fakat ben insanların erâk ağaçları altında eşleriyle birleşip sonra da onlarla birlikte haccı olarak dönmelerinden korkuyorum” dediği Ebû Mûsâ hadisi, Ahmed b. Hanbel'in

⁴⁶ Hâkim, Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, Tahk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, I, 647, h. no: 1742.

⁴⁷ Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhu'l-Müsned min Hadîsi Rasûlillâhi Sallâllahu Aleyhi Vesellem ve Sünenihi ve Eyyamihi*, Tahk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru't-Tavki'n-Necât, byy. 1422, Hac, h. no: 1571; Müslim b. el-Haccâc en-Nîsâbü'rî, *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar*, Tahk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, bty., Hac, 23, h. no: 1226.

⁴⁸ Bkz. Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *Sünenü't-Tirmizî*, Tahk. Ahmed Şâkir v.d., 2. Baskı, Mektebe ve Matbaatu Mustafâ Halebî, Mısır: 1975, Ebvâbü'l-Hac, 12, h. no: 824.

⁴⁹ Bkz. Tirmizî, Ebvâbü'l-Hac, 12, h. no: 823.

⁵⁰ Bkz. Buhârî, hac, h. no: 1724; Müslim, hac, 22, h. no: 1221.

Müsned'inde yer almaktadır. *Müsned*'in tahkikini yapan Ahmed Şâkir bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.⁵¹

7. İbn Zübeyr'in temettu' haccını nehyettiğine delalet eden Ebû Nadre hadisi, Müslim'in *Sahih*'inde yer almaktadır.⁵²

8. Hz. Ömer'in hac aylarında temettu' haccı yapmayı yasakladığını bildiren Saîd b. Müseyyeb hadisini, Taberânî (ö. 360/971) *Müsnedü's-Şâmiyyîn* adlı eserinde⁵³, Ebû Nuaym el-İsbehânî (ö. 430/1038) de *Hilyetu'l-Evliyâ* adlı eserinde⁵⁴ tahrîç etmişlerdir. Saîd b. Müseyyeb'in Hz. Ömer'den olan rivayetinin hükmü hakkında İbn Ebî Hâtem er-Râzî "*Merâsil*" adlı eserinde şöyle demiştir: "Babamın şöyle dediğini duydum: Saîd b. Müseyyeb'in Hz. Ömer rivayeti mürseldir; ancak bu mürsel mecaz yoluyla müsnede dahildir.⁵⁵ Yani muttasıl hükmündedir." İbn Ebî Hâtem *Cerh ve Ta'dil* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'den şöyle bir rivayet nakletmiştir: "Saîd'in Ömer'den rivayeti hücedir. O, Ömer'i görmüş ve ondan duymuştur. Saîd'in Ömer'den olan rivayeti de kabul edilmezse kimin rivayeti kabul edilir?"⁵⁶

9. Hz. Osman'ın temettu' haccını nehyettiğine delalet eden Abdullah b. Şakîk hadisi Müslim'in *Sahih*'inde yer almaktadır.⁵⁷

10. Ebû Zer'in, temettu' haccının Resûlullah (s.a.v.)'in ashabına has olduğunu ifade ettiği hadis, Müslim'in *Sahih*'inde yer almaktadır.⁵⁸ Ancak Tûsî'nin açıklamasından anlaşılan, Ebû Zer'in bundan kastı hac niyetiyle ihrama girdikten sonra umre yapıp ihramdan çıkmak ve hac vaktine kadar böyle kalmaktır. Tûsî'nin sıhhatini belirtmeden sadece "Ömer'in bunu da kabul etmediğinin söylendiği" şeklindeki sözüyle Hz. Ömer'in görüşünün tespiti, hadis kriterleri açısından doğru değildir.

11. Tabâtabâî, Hz. Ebû Bekir ve Muâviye'nin de temettu' haccını nehyettiklerinin rivayet edildiğini söylemiş; ancak bu yönde bir rivayet zikretmemiştir.

Muâviye'nin temettu' haccını nehyettiğini bildiren bir hadis Tirmizî'nin *Sünen*'inde ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır. Söz konusu hadis şöyledir: Tavûs'un rivayet ettiğine göre İbn Abbâs şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v.), Ebû Bekir, Ömer ve Osman temettu' haccı yaptılar. Temettu' haccını ilk nehyeden kişi Muâviye'dir."⁵⁹ Ahmed Şâkir bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir.⁶⁰ Bu hadise dayanarak Muâviye'nin temettu' haccını nehyettiği söylenebilir.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Tahk. Ahmed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, 1995, I, 309, h. no: 342.

⁵² Bkz. Müslim, hac, 18, h. no: 1217; hac, 30, h. no: 1238.

⁵³ Süleyman b. Ahmed et-Tabarânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, Tahk. Hamdî b. Abdulmecîd, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1984, III, 320, h. no: 2399.

⁵⁴ Ebû Nuaym el-İsbehânî (ö. 430/1039), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Saâde, Mısır, 1974, V, 205.

⁵⁵ İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö. 327/939), *el-Merâsil*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1397, 71.

⁵⁶ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Tab'atu Meclisi Dâireti'l-Usmâniyye, Haydarâbâd, Hindistân ve Dâru l-Hyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1952, IV, 61.

⁵⁷ Bkz. Müslim, Hac, 23, h. no: 1223.

⁵⁸ Müslim, Hac, 23, h. no: 1224.

⁵⁹ Tirmizî, Hac, 12, h. no: 822; Ahmed, *Müsned*, Tahk. Şâkir, III, 266, h. no: 2865.

⁶⁰ Ahmed, *Müsned*, Tahk. Şâkir, III, 266, h. no: 2865.

Fakat bu hadis Tabâtabâî'nin bahsettiği rivayetin aksine Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın temettu' haccı yaptıklarını ifade etmektedir. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın temettu' haccını nehyettikleri Sünnî kaynaklarda da yer aldığından bu nehyin onlar için sabit olduğu söylenebilir. Ancak Tabâtabâî Hz. Ebû Bekir'in temettu' haccını nehyettiğine dair bir rivayet zikretmemiştir. Onun sadece, Hz. Ebû Bekir'in de temettu' haccını nehyettiğinin rivayet edildiği sözü, Hz. Ebû Bekir hakkındaki iddiasının ispatı için yeterli değildir. Ayrıca Ahmed Şâkir'in, Hz. Ebû Bekir'in temettu' haccı yaptığına delalet eden rivayetin isnadının sahih olduğunu belirtmesi, Tabâtabâî'nin Hz. Ebû Bekir hakkındaki ifadesinin doğru olmadığını ispatlamak için yeterli sayılabilir.

12. Hz. Ömer temettu' haccını yasaklamaya kalkıştığında Ubey b. Ka'b'ın ona "Senin bunu yapmaya yetkin yoktur..." dediği hadis, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır. *Müsned*'in muhakkikleri, bu hadisin ravisinin Hasan-i Basrî olduğunu ve onun ne Hz. Ömer'e ne de Ubey'e yetişmediğini söylemişlerdir.⁶¹ Dolayısıyla bu hadis zayıf olup hüccet olarak kabul edilemez.

13. Tûsî, Hz. Ömer'in temettu' haccını kerih gördüğünü ve nehyettiğini, İbn Mes'ud'un da temettu' haccını kerih gördüğünü Belhî'den nakletmiş ve bunun sıhhati ile ilgili bir açıklamada bulunmamıştır. Bu tür ifadelerden yola çıkarak onların temettu' haccı ile ilgili görüşlerini tespit etmek hadis kriteri açısından doğru değildir. Ancak Hz. Ömer'in temettu' haccını nehyettiği yukarıda da arz edildiği üzere sahih hadislerle sabittir.⁶² İbn Mes'ud'un da Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte temettu' haccı yaptığı rivayet edilmiştir.⁶³

Mekârim Şîrâzî'nin Hz. Ömer'in temettu' haccını yasakladığına dair zikrettiği "Resûlullah (s.a.v.) döneminde iki mut'a vardı. Ben bunları yapmaktan sizi sakındırıyorum ve yapana da cezalandıracağım. Bunlar mut'a nikâhı ve temettu' haccıdır" şeklindeki rivayet daha geniş bir şekilde Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Sünenü'l-Kübrâ*'sında yer almaktadır. Beyhakî, bu hadisi Müslim'in *Sahîh*'inde başka bir vecihle Hemmâm'dan rivayet ettiğini ifade etmiştir.⁶⁴

2.2. İddialarını Dayandırdıkları Yorumların Değerlendirilmesi

Tûsî, Tabâtabâî ve Mekârim Şîrâzî'nin iddialarını dayandırdıkları yorumları, maddeler halinde şöyle değerlendirilebilir:

1. Tabâtabâî'nin isimlerini zikrettiği sahabilerin temettu' haccını nehyetmeleri ve onu terk etmelerinin bu konuda varit olan naslara muhalif olduğu, ayrıca bu nehiyelerinin temettu' haccını kabul etmediklerine delalet ettiği iddiası hakkında şöyle denebilir:

Öncelikle bu ayet-i kerimede zikredilen temettu' haccından neyin kastedildiği açıklanmalıdır. Bu konuda İbn Abdilberr şöyle demiştir:

⁶¹ Ahmed İbn Hanbel. *Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnaût ve Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2001. XXXV, 205, h. no: 21283.

⁶² Bkz. Buhârî, Hac, h. no: 1571; Müslim, Hac, 23, h. no: 1226.

⁶³ Ebû Ya'lâ el-Mûsilî'nin *Müsned*'ini tahkik eden Hüseyin Selim Ahmed bu hadisin isnadının zayıf olduğuna hükmetmiştir. Bkz. Ebû Ya'lâ el-Mûsilî (ö. 307/919), *Musnedu Ebî Ya'lâ*, Tahk. Hüseyin Selim Ahmed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimeşk, 1984, VIII, 473, h. no: 5061.

⁶⁴ Ebû Bekir Ahmed el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Meclisu Dâireti'l-Meârif, Haydarâbâd, 1344, VII, 206, h. no: 14554.

“Âlimler, (...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ...) ‘...Kim, hacca kadar umreyle faydalanmak isterse...’⁶⁵ ayet-i kerimesindeki temettu‘dan kastedilenin, hac aylarında, hacdan önce umre yapmak olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca kırân haccı, hac için memlekette ihrama girmeyi gerektiren yolculuk sıkıntısını düşürdüğü için temettu‘ olarak isimlendirildiği gibi, haccın feshedilip umreye dönüştürülmesi de temettu‘ olarak isimlendirilmiştir.”⁶⁶

Mâzerî (ö. 536/1141), halkın yapmaktan sakındırıldığı temettu‘ haccının ne olduğu konusunda ihtilaf edildiğini ifade etmiştir.

- Bazıları temettu‘ haccının, haccın umreye dönüştürülmesi olduğunu söylemiştir. Kâdî İyâz (ö. 544/1149) Câbir, İmrân ve Ebû Mûsâ hadislerinin zahirlerinin buna delalet ettiğini ifade etmiş ve şöyle devam etmiştir: Gerek Hz. Ömer, gerekse diğer sahabiler haccı feshedip umreye dönüştürmenin, hikmete mebni olarak sadece o yıla has olduğunu söylemişlerdir.

- Bazıları da temettu‘ haccının, hac aylarında umre yaptıktan sonra aynı yıl içinde haccetmek olduğunu söylemişlerdir. Buna göre Hz. Ömer’in sadece daha faziletli olan ifrâd haccını teşvik etmek amacıyla temettu‘ haccını yasakladığını, onun temettu‘ haccının batıl veya haram olduğunu söylemediğini ifade etmiştir.⁶⁷

Nevevî (ö. 676/1278) Mâzerî’den yaptığı bu nakilden sonra açıklamasına şöyle devam etmiştir:

“Bu konuda tercih edilen görüş şudur. Hz. Ömer, Hz. Osman ve diğerlerinin hac aylarında, umre yaptıktan sonra, aynı yıl içinde hac yapmak anlamındaki temettu‘ haccını yasaklamaları, daha faziletli olduğuna inandıkları ifrâd haccını teşvik etmeye yönelik bir nehyidir. Daha sonra ifrâd, temettu‘ ve kırân haclarının kerahetsiz olarak caiz olduğu konusunda icmâ gerçekleşmiştir. İhtilaf sadece bunlardan hangisinin daha faziletli olduğu ile alakalıdır.”⁶⁸

Hz. Ömer, (...وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...) “...Haccı ve umreyi Allah için tam yapın...”⁶⁹ ayetindeki “tam yapmanın” umre için ayrı, hac için ayrı sefere çıkılması olduğunu ve böyle yapmanın daha faziletli olduğunu düşünmüştür.⁷⁰ Yoksa her ikisi için ihrama girmenin caiz olmadığını asla kastetmemiştir. Nitekim onun “Haccetseydim temettu‘ haccı yapardım, sonra haccetseydim yine temettu‘ haccı yapardım.”⁷¹ ifadesi, bizzat kendisinin temettu‘ haccı yapmış olması⁷² ve her

⁶⁵ Bakara: 2/196.

⁶⁶ Muhyiddîn Yahyâ en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 2. Baskı, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, 1392, VIII, 169; Ahmed İbn Hacer el- Askalânî. *Fethü’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, bty, III, 539.

⁶⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 169.

⁶⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 169.

⁶⁹ Bakara: 2/196.

⁷⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 168.

⁷¹ İbn Kayyim el-Cevziyye bu hadisin Ömer’den farklı vecihlerle sahih olarak varit olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu hadisi İbn Ebî Şeybe tahric etmiştir. Bkz. Muhammed b. Ebû Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) *Zâdu’l-Meâd fi Hedyi Hayri’l-İbâd*, Tahk. Şuayb el-Arnaût ve Abdulkadir Arnaût, 26. Baskı, Muessesetu’r-Risâle Beyrut ve Mektebetu’l-Menâr el-İslâmiyye Kuveyt, 1992, II, 188; Ebû Bekir Abdullah İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, Tahk. Muhammed Avvâme, Dâru’l-Kible, Cidde, 2006, h. no: 13881.

⁷² Bkz. Tirmizî, Hac, 12, h. no: 822; Ahmed, *Müsned*, Tahk. Şâkir, III, 266, h. no: 2865.

ikisi için birden ihrama giren kişiyeye "Peygamberinin sünnetini uyguladın."⁷³ demesi buna delalet etmektedir.

H. Ömer'in bu nehiyden neyi kastettiğini beyan eden bir rivayet şöyledir: "İbn Ömer'e temettu' haccı soruldu, o da yapılmasını emretti. Sonra kendisine, 'Ama babana muhalefet ediyorsun' denildi. Bunun üzerine: 'Babam sizin söylediğiniz şeyi söylemedi. O sadece umreyi hacdan ayırın dedi. O, Beytullah'ın hac ayları dışında da ziyaret edilmesini istedi. Siz ise bunu haram kıldınız ve insanları bunun için cezalandırdınız. Oysa Resûlullah (s.a.v.) onu helal kılmış ve uygulamıştır.' dedi. Onlar sözü uzatınca da 'Allah'ın kitabı mı uyulmaya daha layık yoksa Ömer'in sözü mü' dedi."⁷⁴ Bu hadisin isnadı *Sahihayn*'in şartına uygun olduğu gibi aynı isnad *Sahihayn*'da da mevcuttur.⁷⁵

H. Ömer'in bu nehiyden neyi kastettiğini beyan eden başka bir rivayet de şöyledir: Evzâ'nin Abdullah b. Ubeyd'den naklettiğine göre o, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "H. Ali, H. Ömer'e 'Sen temettu' haccını yasakladın mı?' dedi. O da 'Hayır, ben sadece Beytullah'ın daha fazla ziyaret edilmesini istedim.' dedi. Bunun üzerine H. Ali 'İfrâd haccı yapan, iyi yapmıştır. Temettu' haccı yapan da Allah'ın Kitabı'na ve Rasûlünün sünnetine uymuştur.' dedi."⁷⁶ Bu hadisin isnadının muttasıl ve ravilerinin sika olduğu belirtilmiştir.⁷⁷

⁷³Ebû Abdurrahman en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünenü's-Suğra*, Tahk. Abdulfettâh Ebû Gudde, 2. Baskı, Mektebetü'l- Metbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1986, Menasikü'l-Hac, h. no: 2719. Elbânî bu hadisin sahih olduğuna hükmetmiştir. Şuayb el-Arnaût da İbn Hibbâh üzerindeki talikinde bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân bi Tertibi İbn Belbân*, 2. Baskı, Tahk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1993, IX, 219, h. no: 3910.

⁷⁴ Ebû Bekir Abdurrezâk es-San'ânî (ö. 211/826), *el-Emâlî fî Âsâri's-Sahâbe*, Tahk. Mecdî Seyyid İbrahim, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, bty. 96, h. no: 142; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, V, 21, h. no: 9135.

⁷⁵ Bkz. Buhârî, h. no: 3738, 4419 ; Müslim, h. no: 839, 2479.

⁷⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, V, 21, h. no: 9137.

⁷⁷ Bu hadisin icalî "sika"dır. Bu hadisi Evzâ'den "sika" olan bir cemaat rivayet etmiştir. Bunlar Bîşr b. Bekr et-Tinnîsî, Velîd b. Mezved el-Beyrûtî, Velîd b. Müslim ed-Dimeşki ve Abdullah b. Kesîr ed-Dimeşki et-Tavîl'dir. Velîd b. Müslim hariç bunların bütünü hadisi, "Evzâ'nin Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre Ali şöyle demiştir." şeklinde rivayet etmişlerdir. Velîd b. Müslim ise isnadında Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'i zikretmemiştir. Burada itibara alınması gereken isnadında Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'i zikreden diğer üç "sika"nın rivayettir. Buhârî *Târihu'l-Evsat*'ında İbn Cüreyc'den naklen Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'in babasından bir şey duymadığını söylemişse de *Târihu'l-Kebîr*'inde cezm sığısıyla babasını duyduğunu sahih delillerle ispatlamıştır. Buhârî'nin *Târihu'l-Kebîr*'inde ıspatı, *Târihu'l-Evsat*'ındaki İbn Cüreyc'in nefyine mukaddemdir. Dolayısıyla bu hadisin isnadı muttasıldır. Ravileri de "sika"dır. Ancak Ebû Hâtim er-Râzî bu hadisi *İlelü'l-Hadis* kitabında zikretmiş, babasına sadece Bîşr b. Bekr'in Evzâ'den olan rivayetini sormuş, babası da Velîd b. Müslim'in ona muhalefet ettiğini Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'i zikretmediğini dolayısıyla hadisin munkatî olduğunu söylemiştir. Fakat *Fevaidu İbn Duhaym*'da bu hadisi Evzâ'den dört sikanın rivayet ettiği, üç tanesinin Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'i zikrettiği, sadece Velîd b. Müslim'in bunlara muhalefet ettiği zikredilmiştir. Burada itibar edilmesi gereken Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'i senette zikreden çoğunluğun görüşüdür. Buna göre hadisin isnadı muttasıldır. Muhtemelen İbn Ebî Hâtem diğer rivayetleri görmemiştir, yoksa Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'in isnatta bulunduğu hükmederdi. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târihu'l-Evsât*, Tahk. Teysîr b. Sa'd, Dâru'r-Rüşd, Riyad, 2005, II, 903; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, Dâiretu'l-Meârifî'l-Usmâniyye, Haydarâbâd, bty., V, 143; İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *İlelü'l-Hadis*, Tahk. Sa'd b. Abdullah v.d., Metâbiu'l-Humeydî, 2006, III, 232, h. no: 824; İbn

Beyhakî, Hz. Ömer'in mut'a nikâhı ve temettu' haccını yasakladığına delalet eden hadisi arz ettikten sonra şunu ifade etmiştir: “Biz her ikisinin de yani mut'a nikâhı ve temettu' haccının Resûlullah (s.a.v.) döneminde var olduğu konusunda şüphe etmiyoruz. Resûlullah (s.a.v.)'ın mut'aya izin verdikten sonra fetih yılında onu tekrar yasakladığını görüyoruz; ancak vefat edinceye dek bir daha da mut'aya izin vermediğini görüyoruz. Dolayısıyla Hz. Ömer'in mut'a nikâhını yasaklaması, Resûlullah'ın sünnetine muvafık olmuştur. Öte taraftan Resûlullah (s.a.v.)'ın temettu' haccını yasakladığını ifade eden sahih bir rivayet bulamıyoruz. Hz. Ömer'in sözleri arasında da onun hac ve umreyi birbirinden ayırıp her ikisinin tam olarak yapılmasını istediğine delalet eden ifadeler buluyoruz. Durum böyle olunca Hz. Ömer'in temettu' haccını nehiy etmesinin, tahrîmî bir nehiy olmayıp tenzîhî bir nehiy olduğunu ve bununla ifrâd haccını diğer hac kısımlarına tercih ettiğini anlıyoruz.”⁷⁸

Nesâî'nin rivayetinde Hz. Osman'ın Hz. Ali'ye, “Benim insanları temettu' haccını yapmaktan sakındırdığımı gördüğün halde temettu' haccı yapıyorsun.” dediği, Hz. Ali'nin de “Resûlullah (s.a.v.)'ın yaptığı bir uygulamayı biri sakındırdı diye terk edecek değilim.” dediği yer almaktadır. Bu rivayetin delalet ettiği şeylerden biri, nistan istinbatın caiz olduğudur. Çünkü Hz. Osman'ın nazarında temettu' ve kırân haclarının caiz olduğu bilinen bir şeydir. O, insanları, daha faziletli olan ifrâd haccı yapmaları için, Hz. Ömer gibi temettu' haccı yapmaktan sakındırmıştır. Ancak Hz. Ali bu nehyin yanlış anlaşılacağını, bazılarının bu nehyi, temettu' haccı yapmanın haram olduğu şeklinde yorumlayacağını düşünmüş, caiz olduğunu göstermek amacıyla temettu' haccı yapmıştır.⁷⁹

Bağavî de şöyle demiştir:

“Anlaşılan o ki, Hz. Osman temettu' haccını iptal etmemiştir. O, sadece ifrâd haccının daha faziletli olduğunu düşünmüştür. İmamlar da bunun üzerinde ittifak etmediklerine göre, haccın üç kısmından hangisinin daha faziletli olduğu konusundaki ihtilaf, hala bakidir.”⁸⁰

Ayrıca Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın bu konudaki nehiyleri, nehy-i tenzîhîdir. Onların temettu' haccından nehiy etmelerindeki amaç insanları daha faziletli olan ifrâd haccına yöneltmektir. Halkın maslahatından sorumlu kimseler olmaları vasfıyla, maslahatlarına daha uygun olduğunu düşündükleri ifrâd haccı yapmalarını halka emretmişlerdir.⁸¹

Hz. Ali'nin kırân haccı yapmak için ihrama girmesinin, bu haccın daha faziletli olduğuna delalet ettiğini söyleyenlere de verilecek cevap şudur: O, hem temettu' hem de kırân haccının caiz olduğunu göstermek için bunu yapmıştır. Böylece insanlar veya bazıları, kırân veya temettu' haccının caiz olmadığını sadece ifrâd haccı yapmanın taayyün ettiğini düşünmesinler.⁸²

Mâzerî'nin bazılarından naklettiği üzere, Hz. Ömer'in halkı temettu' haccı yapmaktan sakındırmasına yönelik endişesinin kaynağı, “haccın umreye

Duhaym Muhammed b. Ali eş-Şeybânî (ö. 352/963), *el-Fevâid*, Bernâmecu Cevâmii'l-Kelim, 2004, h. no: 132.

⁷⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, VII, 206, h. no: 14554.

⁷⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 542.

⁸⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, 542.

⁸¹ Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 202.

⁸² Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 203.

dönüştürülmesi” ise bu konuda varit olan naslarda buna ilişkin bir muhalefet söz konusu değildir. Hz. Ömer’in halkı yapmaktan sakındırdığı temettu’ haccından maksat, “hac aylarında umre yaptıktan sonra aynı yıl içinde haccetmek” ise, -ki Nevevî kastedilenin bu olduğunu söylüyor- bu nehyde de konu ile ilgili varit olan naslara bir muhalefet söz konusu değildir. Çünkü bu nehiy, Nevevî’nin ifade ettiği üzere ifrâd haccını teşvik etmeye yönelik bir evleviyet nehidir. Buna delalet eden işaretlerden biri, Nesâî’nin rivayetinde yer aldığı üzere halifeliliği sırasında Hz. Osman’ın benzer talebine Hz. Ali’nin karşı koyması ve Hz. Osman’ın da buna sessiz kalmasıdır. Hz. Ömer ve diğerlerinin bu konudaki nehyi, yasaklama anlamında bir nehiy olsaydı muhalefete asla izin vermezlerdi. Dolayısıyla bu nehiy, evleviyet ile ilgili bir nehidir. Asla temettu’ haccını neshetmeye yönelik bir nehiy değildir. Durum böyle olunca nehyin, bu konuda varit olan naslara muhalif olduğu veya onları neshettiği söylenemez.

2. Tabâtabâî, Hz. Ömer’in, “...Haccı ve umreyi tam olarak yapın...” ayetine, her ikisinin ayrı ayrı olarak yapılmasının onların tam olarak yapılmasını sağlayacağı şeklinde anlam vermesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Ayrıca o, ayette “tamamlama” anlamına gelen (اتمام) kelimesinden hac ve umrenin birbirinden ayrı olarak yapılması gerektiği anlamının çıkarılamayacağını söylemiştir.

Tabâtabâî’nin bu itirazı Hz. Ömer’in temettu’ haccını caiz görmediği görüşüne mebnidir. Oysa Hz. Ömer “...Haccı ve umreyi tam olarak yapın...” ayetine, hac ve umrenin ayrı ayrı zamanlarda yapılmasının, her ikisinin daha iyi gerçekleşmesini sağlayacağını kastetmiştir. Yoksa ikisinin aynı dönemde yani hac aylarında yapılmasının caiz olmadığını murat etmemiştir. Onun, “Haccetseydim temettu’ haccı yapardım, sonra bir daha haccetseydim temettu’ haccı yapardım.” şeklinde yukarıda kaydedilen ifadesi, bizzat kendisinin temettu’ haccı yapmış olması, temettu’ haccı için ihrama giren kişiye “Peygamberinin sünnetini uyguladın” demesi, Hz. Ali’nin Hz. Ömer’e “Sen temettu’ haccını yasakladın mı?” sorusu üzerine “Hayır, ben sadece Beytullah’ın daha fazla ziyaret edilmesini istedim” demesi buna delalet etmektedir. Dolayısıyla Beytullah’ın farklı zamanlarda ziyaretine sebep olacağından bu sözüyle Hz. Ömer, hac ve umrenin ayrı ayrı zamanlarda yapılmasının daha faziletli olduğuna vurgu yapmıştır.

3. Tabâtabâî’nin, Hz. Ömer’in temettu’ haccını nehyetmesini “...hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse...” ayetine muhalif olduğu gerekçesiyle nassa karşı bir içtihat şeklinde değerlendirmesi de doğru değildir. Çünkü burada nassa karşı bir içtihat söz konusu değildir. Burada sadece hac çeşitlerinden biri olan ifrâdın, temettu’ haccına tercihi vardır. Bu da nassa karşı içtihat sayılmaz. Bilakis bu, nas ile sabit olan bir seçeneğin, içerdiği faziletten dolayı diğerlerine tercih edilmesidir. Bunda bir sakınca görülmemiştir.

4. Tabâtabâî Hz. Ömer’in temettu’ haccını Mekke pazarlarında durgunluğa sebep olabileceği endişesiyle nehyetmesini de nassa karşı bir içtihat olarak değerlendirmiştir.⁸³ Ancak burada da iddia ettiği gibi nassa karşı bir içtihat söz konusu değildir. Bu, sadece halkın maslahatını korumaktan sorumlu olan halifenin, mevcut seçenekler arasından maslahata uygun olanı tercih etmesinden başka bir şey değildir. Hz. Ömer bu içtihadıyla hac aylarının hacca tahsis

⁸³ Bkz. Tabâtabâî, el-Mizân, II, 90-91.

edilmesini, yılın diğer aylarında da umre yapılmasını isteyerek Beytullah'ın yıl içinde daha çok ziyaret edilmesini arzulamıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak Beytullah'ın sakinleri bu ziyaretlerden yararlanmış olurlar. Ayrıca Hz. İbrahim'in "...Ey Rabbimiz! Artık insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler."⁸⁴ duası gerçekleşmiş olur.⁸⁵

5. Hz. Osman'ın, Hz. Peygamber zamanında korkudan dolayı temettu' haccı yapıldığı, fakat kendi zamanında böyle bir durum olmadığı için temettu' haccını nehyedişini, Tabâtabâî şöyle eleştirmiştir: O gün korkudan dolayı temettu' haccının yapılmış olması, güven ve emniyetin olduğu zamanlarda temettu' haccının yapılamamasına gerekçe olamaz. Tabâtabâî'nin bu ifadesi doğrudur. Burada doğru olmayan şey, güven ve emniyetin hakim olduğu durumda temettu' haccı yapılamayacağını Hz. Osman'a nispet etmesidir. Oysa Hz. Osman böyle bir durumda temettu' haccının yapılamayacağını söylememiştir. Aksine o, temettu' haccı yerine ifrâd haccının yapılmasının maslahat açısından daha evla olduğunu ifade etmek istemiştir. Çünkü onun temettu' haccını nehyetmesinden maksadı, temettu' haccını yasaklamak veya neshetmek değildir. Öyle olsaydı, kendisi temettu' haccını yapmaz, yapana da müsaade etmezdi. Ancak bizzat onun temettu' haccı yaptığı⁸⁶ ve yapılmasını nehyettiği esnada temettu' haccı yapan Hz. Ali'ye müdahale etmediği sabittir. Özellikle temettu' haccını nehyettiği esnada onunla Hz. Ali arasında geçen konuşma, temettu' haccı ile ilgili nehyinin evleviyet nehyi olduğuna delalet etmesi açısından önemlidir. Bu konuda Nesâî'nin rivayet ettiği ve Elbânî'nin de sıhhatine hükmettiği söz konusu hadis şöyledir: Saîd b. Müseyyeb şöyle dedi: "Ali ve Osman birlikte haccettiler. Biz yoldayken Osman temettu' haccı yapmayı yasakladı. Ali, 'Onun gittiğini gördüğünüzde siz de gidin' dedi. Ardından Ali ve arkadaşları umre için telbiye getirdiler. Osman, onları bundan nehyetmedi. Ali, 'Senin temettu' haccını nehyettiğin haberi bana ulaşmadı mı dersin' dedi. Osman 'ulaştı' dedi. Ali, 'sen Resûlullah (s.a.v.)'ın temettu' haccı yaptığını duymadın mı' dedi. Osman, 'duydum' dedi.⁸⁷ Bu hadis Hz. Osman'ın, Resûlullah (s.a.v.)'ın temettu' haccı yaptığını bildiğine, ayrıca temettu' haccını nehyettiği halde Hz. Ali ve beraberindekilere müdahale etmemesi de bu nehyin halkın maslahatına mebni olan bir evleviyet nehyi olduğuna delalet etmektedir.

6. Tabâtabâî, Ebû Zer'in temettu' haccının sahabîlere has olduğu şeklindeki sözünün "...Bu hüküm / temettu' haccı, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir..."⁸⁸ ayetinin mutlak ifadesine muhalif olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia, Ebû Zer'in bu ifadeden haccın üç eda ediliş şekillerinden biri olan temettu' haccını kastetmesi durumunda doğrudur. Ancak Nevevî burada kastedilenin temettu' haccı olmadığını ifade etmiştir. Nevevî'nin bu hadis ile ilgili açıklaması şöyledir: Ebû Zer'in "Hacda temettu', Muhammed'in ashabına has idi" başka bir rivayette "Bizim için bir ruhsat idi", diğer bir rivayette "Size değil sadece bize has idi" sözü hakkında âlimler şöyle demişlerdir: Bütün bu rivayetlerin anlamı haccın feshedilip umreye dönüştürülmesidir. Bu, sadece veda

⁸⁴ İbrahim: 14/37.

⁸⁵ <http://bayanelislam.net/Suspicion.aspx?id=01-06-0028> 03.08.2018

⁸⁶ Tirmizî, Hac, 12, h. no: 822; Ahmed, *Müsned*, Tahk. Şâkir, III, 266, h. no: 2865.

⁸⁷ Nesâî, V, 152, h. no: 2733.

⁸⁸ Bakara: 2/196.

haccı senesinde sahabîlere has olarak gerçekleşmiş bir durumdu. Hikmeti de cahiliye döneminde hac aylarında umre yapılamayacağı anlayışının ortadan kaldırılmasıydı. Artık böyle yapmak caiz değildir.⁸⁹ Beyhakî de Ebû Zer'in bu sözü ile ilgili açıklamasında şöyle demiştir:

“Bazı sahabîler hac için ihrama girdiler, fakat yanlarında hedy kurbanları yoktu. Resûlullah (s.a.v.) haclarını umreye dönüştürmelerini emretti. Böylece cahiliye dönemindeki hac aylarında umre yapılamayacağı adetini bozdu. Fakat günümüzde böyle yapmak caiz değildir. Dolayısıyla Ebû Zer'in 'Temettu' haccı sahabîlere hastır.' ifadesinden kastettiği şey, haccın feshedilip umreye dönüştürülmesidir. Yoksa haccın üç eda çeşidinden biri olan temettu' haccı değildir.⁹⁰

7. Yaptığı açıklamalardan ve ileri sürdüğü delillerden anlaşıldığı üzere Tabâtabâî, bunların velayet yetkisine dayanarak temettu' haccını yasakladıklarını ifade etmiştir. O, bu görüşleriyle onların Allah'ın bir hükmünü ortadan kaldırdıklarını iddia etmiş ve böyle bir yetkilerinin bulunmadığını ifade etmiştir.

Bunların velayet yetkisine sahip olan kimseler oldukları doğrudur. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifelik yaptıkları herkesin malumudur. Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Resûlullah (s.a.v.) tarafından Zebîd ve Aden'e, Hz. Ömer tarafından Basra ve Kûfe'ye vali olarak tayin edilmiştir.⁹¹ Muâviye, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde Şam valiliği yapmış, Hz. Osman'ın vefatından sonra Hz. Ali'ye biat etmemiş, Şam ve Mısır'ı kendisi idaresine almış, daha sonraları Hz. Hasan ile yapılan sulhun akabinde Müslümanların yöneticisi olmuştur.⁹² Yezîd'in ölümünden sonra hicri 64'te Abdullah b. Zübeyr'e hilafet üzere biat edilmiş, bir süre Hicaz, Yemen, Mısır, Irak, Horasan ve bazı Şam beldelerine hükmetmiştir.⁹³

Fakat bunların velayet yetkisini kullanarak Allah'ın hükmü olan temettu' haccını neshettikleri iddiası doğru değildir. Temettu' haccı, haccın üç eda ediliş biçiminden biridir. Velayet yetkisine sahip olanın bulunduğu şartları düşünerek halkın maslahatına daha uygun gördüğü, haccın eda ediliş seçeneklerinden birini tercih etmesi, diğerlerini neshettiği veya ortadan kaldırdığı anlamına gelmez. Zaten sahabîler de böyle anlamamışlardır. Bundan dolayı onlar, Hz. Ali'nin temettu' haccına niyet etmesine karşı koymamışlardır. Eğer temettu' haccından nehyetmeleri onu yasakladıkları anlamına gelseydi, Hz. Ali'nin temettu' haccı yapmasına izin vermezlerdi. Ayrıca Hz. Ali de Kur'an ayetini neshedenlere karşı sadece temettu' haccı yaparak muhalefet etmekle kalmaz, buna karşı mücadele ederdi. Oysa Hz. Ali'nin, Hz. Ömer'in hayatının son demlerinde halife tayini için oluşturduğu altılı şura meclisinde bile yer aldığı sabittir.⁹⁴ Hz. Ali'nin açıkça Allah'ın hükmüne muhalefet eden, hatta onu nesheden birinin oluşturduğu şura meclisinde yer alması, Tabâtabâî'nin Hz. Ömer hakkındaki bu iddiasını geçersiz kılmaktadır. Dolayısıyla Nevevî'nin ifade ettiği üzere buradaki nehiy, sadece bir evleviyet nehiyidir. Yani tenzihî bir nehiydir. Halkın maslahatı esastır. Asla

⁸⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 203.

⁹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, V, 22, h.no: 9144.

⁹¹ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (ö.748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2006, IV, 40.

⁹² Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *Temyizü's-Sahâbe*, Tahk. Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavved, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, VI, 120.

⁹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, IV, 398.

⁹⁴ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Tahk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968, III, 61.

Kur'an'la sabit olan bir hükmün neshedilmesi anlamında değildir. Tabâtabâî'nin ed-Durru'l-Mensûr'dan naklettiği Ubey bin Kab'ın Hz. Ömer'e hitaben "Senin bunu yapmaya yetkin yok..."hadisine gelince bu hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, el-*Metâlibü'l-Âliye*'de ve *İthâfu'l-Hayyire*'de yer almaktadır.⁹⁵ Bu eserlerde yer aldığına göre Hasan-ı Basrî bunu Hz. Ömer'den aktarmıştır. Her ne kadar Busîrî, İshâk b. Raheveyh'in bu hadisi sahih bir senetle rivayet ettiğini söylemişse⁹⁶ de muhaddisler, Hasan Basrî'nin Hz. Ömer'den olan rivayetinin munkatı' olduğunu, onun Hz. Ömer hayatta iken mümeyyiz olmayan bir çocuk olduğunu ifade etmişlerdir.⁹⁷ Dolayısıyla Tabâtabâî'nin kendi iddiası için delil olarak ileri sürdüğü bu hadis munkatı'dır ve iddiasını ispatlamak için yeterli değildir.

8. Mekârim Şîrâzî'nin "Bu ayetin neshedildiğine dair elimizde hiçbir delilin bulunmadığı" ifadesi isabetlidir; çünkü nasih-mensuh ile ilgili yazılmış temel kaynaklar, bu ayeti mensuh ayetler arasında zikretmemiştir. Bu da ayetin muhkem olduğuna delalet etmektedir.⁹⁸ "Resûlullah (s.a.v.)'tan başka hiçbir kimsenin şer'i bir hükmü neshetme yetkisine sahip olmadığı" ifadesi de doğrudur. Zaten bunun aksi yönünde bir iddia da varit değildir.

9. Mekârim Şîrâzî'nin Hz. Ömer'i kastederek (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كَذَا وَأَنَا أَقُولُ كَذَا) "Resûlullah şöyle dedi, ben ise böyle diyorum" şeklindeki ithamı asla doğru değildir. Hz. Ömer, Resûlullah (s.a.v.)'a açıkça muhalefet anlamına gelen böyle bir ifade kullanmamıştır. Halkın maslahatını korumaktan sorumlu olması vasfıyla o, sadece hac çeşitlerinden biri olan temettu' haccının maslahata uygun olmadığını düşünerek tenzîhen nehyetmiştir. Bu da onun, Resûlullah (s.a.v.)'a muhalefet ettiği anlamına gelmez. Çünkü bu tavır, Resûlullah (s.a.v.)'a muhalefet anlamına gelseydi sahabîler ona uymazdı. Oysa yukarıda verdiğimiz Câbir hadisinde (فَقَنَاهَا عَنْهُمَا عُمَرُ، فَانْتَهَيْتَا) "Ömer bizi o ikisinden sakındırdı biz de sakındık." ifadesi yer almaktadır. Demek ki burada Hz. Ömer'in Resûlullah (s.a.v.)'in emrine bir muhalefeti söz konusu değildir. Aksi halde Hz. Ömer'in emrine uyan her sahabînin Resûlullah (s.a.v.)'in emrine muhalefet ettiğini söylemek gerekir ki bu da sahabîlerin genel duruşlarına terstir.

⁹⁵ Bu hadis Ahmed'in *Müsnedin*'de ve *el-Metâlibül Âliye*'de yer almaktadır. Bkz. Ahmed, *Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnaût, XXXV, 205, h. no: 21283; Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye*, Dâru'l-Asime, Dâru'l-Ğays, Suudi Arabistan, 1419, VI, 360, h. no: 117; Şihâbuddîn Ahmed el-Bûsîrî (ö. 840/1436), *İthâfu'l-Hayyireti'l-Mehere bi Zevâidi'l-Mesânîdi'l-Aşere*, Tahk. Daru'l-Mişkât li'l-Bahsi'l-İlmî, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad, 1999, II, 172, h. no: 2471.

⁹⁶ Bûsîrî, *İthâfu'l-Hayyire*, III, 172, h. no: 2471.

⁹⁷ www.ahlalhdeth.com > ... > منتدى الكلام في سماع الحسن البصري من عمر بن الخطاب رضي الله عنه ... 03.08.2018. الدراسات الحديثية

⁹⁸ Bkz. Ebûbekir b. Şihâb ez-Zührî (ö.124/742), *en-Nâsihu ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Tahk. Mustafâ Mahmûd el-Ezherî, Dâru İbn Kayyim ve Dâru İbn Affân, Suudi Arabistan-Mısır, 2008; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/839), *en-Nâsihu ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Azîz*, Tahk. Muhammed b. Sâlih el-Medeyfûr, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, bty; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil en-Nehhâs (ö.338/949), *en-Nâsihu ve'l-Mensûh fi Kitâbillâhi Azze ve Celle*, Tahk. Süleyman b. İbrahim, Muessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1991; Mekkî b. Ebi Tâlib (ö. 437/958), *el-İdâh li Nâsihi'l-Kur'âni ve Mensûhihi*, Tahk. Ahmed Hasan Ferhat, Daru'l-Menâre, Cidde, 1986; İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihü'l-Kur'ân*, Tahk. Muhammed Eşref Ali Melibârî, 2. Baskı, el-Camiâtü'l-İslâmiyye, Medîne, 2003; Celâlüddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Tahk. Mustafa Dîb el-Buğa, Dâru İbni Kesîr, Dimeşk-Beyrût, 1987.

10. Mekârim Şîrâzî'nin "zamanımızda birçok ehli sünnet âliminin mezkûr haberi terk ettikleri" gerekçesinden hareketle Hz. Ömer'in uygulamasının yanlış olduğu sonucuna varması, isabetli değildir. Bu, sadece maslahata mebni bir içtihadın, maslahatın değişmesiyle değişebileceğini ifade eder.

11. Tabâtabâî ve Mekârim Şîrâzî'nin Sünnî kaynaklarda temettu´ haccı ile ilgili birçok rivayetin varit olduğu, Ehl-i sünnet fakihlerinin de temettu´ haccının caiz olduğu görüşünde oldukları yönündeki ifadeleri doğrudur. Sünnî kaynaklarda temettu´ haccı ile ilgili birçok rivayet varit olmuş ve Ehl-i sünnet fakihleri de temettu´ haccının caiz olduğu söylemişlerdir.⁹⁹

Tabâtabâî ve Mekârim Şîrâzî'nin naklettikleri hadisler, farklı şekillerde de rivayet edilmiştir.¹⁰⁰ Bu hadislerin bir kısmı, muhaddislerin açıklamaları ile birlikte şöyledir:

- Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: (مُتَعَتَانِ كَانَتَا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَهَانَا عَنْهُمَا عُمَرُ، فَاتَّهَيْتَا) "Resûlullah (s.a.v.) döneminde iki mut'a vardı. Ömer, bunları yapmaktan bizi sakındırdı biz de sakındık." *Müsned*'in muhakkikleri, bu hadisin isnadının Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰¹

- Beyhakî, *Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr*'ında Hz. Ömer'den rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v.) zamanında iki mut'a vardı. Ben ikisinden de sakındırıyorum ve yapanı da cezalandıracağım. Bunlardan biri mut'a nikâhıdır. Ben bir adamın bir kadınla belli bir süreliğine evlendiğini duyarsam onu taş a boğarım. Diğeri de temettu´ haccıdır. Haccınızı umrenizden ayırın. Zira bu, hem haccınızı hem de umrenizi tamamlamanız için daha iyidir."¹⁰² Beyhakî, bunun akabinde Hz. Ömer'in temettu´ haccını nehy etmesi, temettu´ haccının haramlığına değil, aksine ifrâd haccını tercihinine yönelik olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³

- Müslim, İmrân b. Husayn'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mut'a ayeti, yani hac mut'ası ayeti, Allah'ın kitabında nazil oldu. Resûlullah (s.a.v.) da onu yapmamızı emretti. Sonra da hac mut'asını nesheden bir ayet nazil olmadı. Resûlullah (s.a.v.) da vefat edinceye kadar onu yapmayı yasaklamadı. Daha sonra bir adam kendi görüşüne göre dilediğini söyledi."¹⁰⁴ Benzeri bir rivayet, Buhârî'de de yer almaktadır.¹⁰⁵

Nevevî, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın temettu´ haccını nehyettiklerini ancak bu nehyin tahrîmî bir nehiy olmayıp sadece tenzîhî bir nehiy olduğunu söylemiştir. Ayrıca onların bunu, halkın maslahatını gözetmekten sorumlu kimseler oldukları

⁹⁹ Bkz. Buhârî, Hac, 15, h. no: 1571, Müslim, Hac, 23, h. no: 1226; Muhammed b. İdris eş-Şafîî, *İhtilâfû'l-Hadîs*, Tahk. Amır Ahmet Haydar, Müessesetü'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1985, 567.

¹⁰⁰ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnaût, XXII, 365, h. no: 14478; Ebû Cafer et-Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Tahk. Muhammed Zühri Neccâr, Muhammed Seyyid Câdu'l-Hakk, Âlemu'l-Kutub, byy. 1994, II, 146, h. no: 3686; Beyhakî, *Ma'rifetu's-Süneni ve'l-Âsâr*, Tahk. Abdulmutî' Emîn Kal'acî, Camiâtü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Kahire, 1991, X, 179.

¹⁰¹ Ahmed, *Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnaût, XXII, 365.

¹⁰² Beyhakî, *Ma'rifetu's-Süneni ve'l-Âsâr*, X, 179.

¹⁰³ Beyhakî, *Ma'rifetu's-Süneni ve'l-Âsâr*, X, 179.

¹⁰⁴ Müslim, Hac, 23, h. no: 1226.

¹⁰⁵ Bkz. Buhârî, Hac, 36, h. no: 1571.

için maslahata daha uygun olduğunu düşündükleri ifrâd haccına teşvik amacıyla söylediklerini ifade etmiştir.¹⁰⁶

Gerek Beyhakî, gerekse Nevevî'nin ilgili hadisler üzerinde yaptıkları değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda Hz. Ömer'in ifadesinden nesih sonucu çıkmayacağı, hac çeşitlerinden o gün için halkın maslahatına uygun olmadığını düşündüğü temettu' haccını nehyettiği ve bu nehyin de tahrîmî bir nehy olmayıp tenzîhî bir nehy olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bakara suresinin 196. ayetinin yorumu bağlamında bazı Şîî müfessirlerin, başta Hz. Ömer olmak üzere kimi sahabîlerin Kur'an ile sabit olan temettu' haccını yasakladıkları iddiasının incelendiği bu çalışmada şu neticelere varılmıştır:

1. Bu müfessirlerin bazı sahabîlerin temettu' haccını yasakladıklarına delil olarak zikrettikleri rivayetlerin büyük bir çoğunluğunun, "rivayet delillerinin değerlendirilmesi başlığında" ifade edildiği üzere sahih olduğu, bir kısmının zayıf olduğu, bir kısmının da senedi zikredilmediği için itibara alınmayacağı anlaşılmıştır.
2. Bu müfessirlerin zikrettikleri rivayetlere dayanarak söz konusu sahabîlerin temettu' haccını yasakladıkları veya neshettikleri sonucunu çıkarmalarının birçok açıdan isabetli olmayan bir istinbat olduğu görülmüştür.
3. Bu sahabîler, ifrâd haccının daha faziletli olduğunu düşündüklerinden ona teşvik amacıyla temettu' haccını nehyettikleri ve bu nehyin de tenzîhî bir nehy olduğu anlaşılmıştır.
4. Bu sahabîler, halkın maslahatını korumaktan sorumlu kimseler olmaları vasfıyla, maslahata daha uygun olduğunu düşündükleri ifrâd haccını teşvik amacıyla temettu' haccını tenzihen nehyettikleri ve bunun da doğal olduğu sonucuna varılmıştır.
5. Nesih kriterleri açısından bu rivayetlerin hiçbir şekilde neshe delalet etmedikleri anlaşılmıştır.
6. Bu nehyin yasaklama veya neshetme anlamına geldiği temelinden hareketle Şîî müfessirlerin bu sahabîler hakkında "ilgili ayetin hükmünü ortadan kaldırdıkları" şeklindeki ithamlarının doğru olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Meclisu Dâireti'l-Meârif, Haydarâbâd, 1344.

BEYHAKÎ, *Ma'rifetu's-Süneni ve'l-Âsâr*, Tahk. Abdulmutî' Emîn Kal'acî, Camiâtu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Kahire, 1991.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-Sahîhu'l-Müsned min Hadîsi Rasûlillâhi Sallâllahu Aleyhi Vesellem ve Sünenihi ve Eyyamihi*, Tahk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru't-Tavki'n-Necât, byy. 1422.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târihu'l-Evsât*, Tahk. Teysîr b. Sa'd, Dâru'r-Rüşd, Riyad, 2005.

¹⁰⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 428.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târihu'l-Kebîr*, Dâiretu'l-Meârifi'l-Usmaniyye, Haydarâbâd, bty.

BÛSÎRÎ, Şihâbuddîn Ahmed. *İthâfu'l-Hayyireti'l-Mehere bi Zevâidi'l-Mesânidi'l-Aşere*, Tahk. Daru'l-Mişkât li'l-Bahsi'l-İlmî, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad, 1999.

EBÛ NUAYM EL-ISBEHÂNÎ. *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Saâde, Mısır, 1974.

EBÛ YA'LÂ el-Mûsilî. *Musnedu Ebî Ya'lâ*, Tahk. Hüseyin Selim Ahmed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimeşk, 1984.

HÂKIM, Muhammed b. Abdullah. *el-Mustedrek ala's-Sahîhayn*, Tahk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

İBN DUHAYM, Muhammed b. Ali eş-Şeybânî. *el-Fevâid*, Bernâmeucu Cevâmii'l-Kelim, 2004.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah *el-Musannaf*, tkk., Muhammed Avvâme Dâru'l-Kible, Cidde, 2006.

İBN EBI TÂLIB, Mekkî b.. *el-İdâh li Nâsihi'l-Kur'âni ve Mensûhihi*, Tahk. Ahmed Hasan Ferhat, Daru'l-Menâre, Cidde, 1986.

İBN HACER, Ahmed el-Askalanî. *el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*, Dâru'l-Asime, Dâru'l-Ğays, Suudi Arabistan, 1419.

İBN HACER, Ahmed el-Askalanî. *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, bty.

İBN HACER, Ahmed el-Askalanî. *Temyizü's-Sahâbe*, Tahk. Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavved, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

İBN HANBEL, Ahmed, *Müsned*, Tahk. Ahmed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, 1995.

İBN HANBEL, Ahmed. *Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnaût ve Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2001.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân*, 2. Baskı, Tahk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1993.

İBN KAYYIM, Muhammed b. Ebû Bekir el-Cevziyye. *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Tahk. Şuayb el-Arnaût ve Abdulkadir Arnaût, 26. Baskı, Müessesetu'r-Risâle Beyrut ve Mektebetü'l-Menâr el-İslâmiyye Kuveyt, 1992.

İBN SA'D, Muhammed *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Tahk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968.

İBN SELLÂM, Kasım. *en-Nâsihu ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Azîz*, Tahk. Muhammed b. Sâlih el-Medeyfûr, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, bty.

İBNÜ'L-CEVZÎ, *Nevâsihü'l-Kur'ân*, Tahk. Muhammed Eşref Ali Melibârî, 2. Baskı, el-Camiâtü'l-İslâmiyye, Medîne, 2003.

MERTOĞLU, Mehmet Suat ve Abdullah Kahraman, "Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin", *DİA*, 2010.

- MÜSLİM b. el-Haccâc en-Nîsâbü'rî, *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar*, Tahk. Muhammed Fuâd Abdulbâki, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, bty.
- NEHHÂS, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *en-Nâsihu ve'l-Mensûh fi Kitâbillâhi Azze ve Celle*, Tahk. Süleyman b. İbrahim, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1991.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman. *es-Sünenü's-Suğra*, Tahk. Abdulfettâh Ebû Gudde, 2. Baskı, Mektebetü'l- Metbûâtî'l-İslâmiyye, Haleb, 1986.
- NEVEVÎ, Muhyiddîn Yahyâ. *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 2. Baskı, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, 1392.
- ÖZ, Mustafa ve Abdullah Kahraman, "Tûsî, Ebû Ca'fer", *DİA*, 2012, XLI, 433-437.
- RÂZÎ, İbn Ebî Hâtim. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Tab'atu Meclisi Dâireti'l-Usmâniyye, Haydarâbâd, Hindistân ve Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1952.
- RÂZÎ, İbn Ebî Hâtim. *el-Merâsîl*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1397.
- RÂZÎ, İbn Ebî Hâtim. *İlelu'l-Hadîs*, Tahk. Sa'd b. Abdullah v.d., Metâbiu'l-Humeydî, 2006.
- SAN'ÂNÎ, Ebû Bekir Abdurrezzâk. *el-Emâlî fi Âsâri's-Sahâbe*, Tahk. Mecdî Seyyid İbrahim, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, bty.
- SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahman. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Tahk. Mustafa Dîb el-Buğa, Dimeşk-Beyrût: Dâru İbni Kesîr, 1987.
- ŞAFÎ, Muhammed b. İdris. *İhtilâfü'l-Hadîs*, Tahk. Amîr Ahmet Haydar, Müessesetü'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1985.
- ŞİRÂZÎ, Nasır Mekârim. *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, Medresetü'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, Kum, 1421.
- TABARÂNÎ, Süleyman b. Ahmed. *Müsnedü's-Şamiyyin*, Tahk. Hamdî b. Abdulmecîd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984.
- TABÂTABÂÎ, Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Tahk. Hasan el-A'lâ, Müessesetü'l-A'lâ, Beyrut, 1997.
- TAHÂVÎ, Ebû Cafer. *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Tahk. Muhammed Zührî Neccâr, Muhammed Seyyid Câdu'l-Hakk, Âlemu'l-Kutub, , byy., 1994.
- TIRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*, Tahk. Ahmed Şâkir v.d., 2. Baskı, Mektebe ve Matbaatu Mustafa Halebî, Mısır: 1975.
- TÛSÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Hasan. *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Tahk. Ağa Bezrek et-Tahrânî, İhyâi't-Turâsi'l Arabî, Beyrut, bty.
- VEZÂRETU'L-EVKÂF ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *el-Mevsûatu'l-Fikhiyyetu'l-Kuveytiyye*, Dâru's-Selâsil, Kuveyt ve Dâru's-Safve, Mısır, Tabu'l-Vezâre, Kuveyt, 1404-1427.
- ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2006.

ZÜHRÎ, Ebûbekir b. Şihâb. *en-Nâsihu ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Tahk. Mustafa Mahmud el-Ezherî, Dâru İbn Kayyim ve Dâru İbn Affân, Suudi Arabistan-Mısır, 2008.

(ناصر_مكارم_الشيرازي/ar.wikishia.net/view/)

<http://bayanelislam.net/Suspicion.aspx?id=01-06-0028>

... www.ahlalhdeth.com في سماع الحسن البصري من عمر بن الخطاب رضي الله عنه ...
› منتدى الدراسات الحديثية